

Jarosław Dumanowski
(Toruń)

Rafał Jankowski
(Warszawa)

**„WEDŁUG SWEJ NAJWIĘKSZEJ WIEDZY,
SMAKU I UMIEJĘTNOŚCI”.
OSIEMNASTOWIECZNE KONTRAKTY KUCHMISTRZÓW
Z TERENU WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO**

W dziale XXI: „Akta dotyczące się sług i rzemieślników domu ks. Radziwiłłów” w tzw. Archiwum Warszawskim Radziwiłłów (dalej: AR), przechowywanym w Archiwum Głównym Akt Dawnych (dalej: AGAD) w Warszawie, znajdują się akta oficyalistów administracji centralnej dóbr radziwiłłowskich (białskich, nieświeskich, ołyckich, słuckich, żółkiewskich i innych) oraz podległego im personelu, aż do najniższych jego szczebli (służba folwarczna i domowa). W zbiorze tym jest przechowywana dokumentacja dotycząca radziwiłłowskich oficyalistów kierujących różnymi gałęziami książęcej gospodarki (lasy, zakłady przemysłowe, handel splawny itp.) oraz akta pozostających na usługach Radziwiłłów rzemieślników, a także lekarzy, aptekarzy, geometrów, archiwistów, bibliotekarzy, artystów, muzyków, śpiewaków, baletnic itd. W przeglądzie radziwiłłowskich kadr najbardziej zainteresowały nas profesje związane z wyżywieniem. Mamy tu na myśli kuchmistrzów, kucharzy, piekarzy, cukierników, konfiturników i pasztetników oraz podczaszych¹, którzy pośrednio byli również związani z wyżywieniem.

---

¹ W archiwum radziwiłłowskim nie znaleźliśmy spuścizny aktowej po podczaszych. By zapełnić tę lukę źródłową sięgnęliśmy po kontrakt Mateusza z Koziełska Ogińskiego (ok. 1738–1782), starosty mereckiego, płk. wojsk petyhorskich Wielkiego Księstwa Litewskiego zawarty z Tadeuszem Rydzewskim na funkcję podczaszego. Dokument ten znajduje się w Archiwum Ogińskich w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie (Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas). Ogiński był klientem Radziwiłłów (zob. jego korespondencję z Michałem Kazimierzem zw. „Rybeńko” (1702–1762) i jego synem, Karolem Stanisławem zw. „Panie Kochanku” (1734–1790) z lat 1754–1782, AGAD, AR, dz. V, sygn. 10 713, s. 1–15; podobnie, jak jego ojciec, Stanisław Jerzy Ogiński (1710–1748), kasztelan mścisławski i witebski, który był związany z „Rybeńką” i jego bratem Hieronimem Florianem (1715–1760) i z pewnością obficie czerpał z wzorów zaobserwowanych na nieświeskim dworze magnackim; zob. A. Link-Lenczowski,

Urząd podczaszego należał do najstarszych w Polsce, powstał bowiem już na przełomie XII i XIII w. Po unii w Krewie pojawił się też w Wielkim Księstwie Litewskim. Wzorem wielkich książąt litewskich, magnaci litewscy też mianowali swoich podczaszych. Podczas uczt podczaszcy doglądał podawania do stołu napoi, osobiście napełniał kielichy i pierwszy kosztował trunku, by przekonać biesiadników, że wino nie jest zatrute. Zwyczaj ten trafił do Polski i na Litwę z Włoch, gdzie wypadki trucicia władców zdarzały się nader często. Podczaszcy zarządzał piwnicami magnata, nadzorował służbę zajmującą się trunkami i napojami oraz zatrudnioną w piwnicach i przy kredensie, a ponadto podczas uczt podawał desery. Trzymał wreszcie pod kluczem w „apteczce” niesłychane drogie w tamtych czasach przyprawy korzenne. Był mistrzem ceremonii, podczas uczyt kłaniał się gościom dziesiątki razy. Dzięki częstym kontaktom z magnatem i gośćmi mógł załatwić wiele spraw, znaleźć protektora, nawiązać nowe, ważne dla przyszłej kariery znajomości. Załatwianie interesów „przy kielichu” ma przecież długą tradycję.

W omawianym dziale Archiwum możemy odnaleźć plenipotencje, umowy o pracę, świadectwa kwalifikacji i wykonywanej pracy, a także asygnacje do skarbu księcia, kontrakty na dostawy i związane z nimi rozliczenia finansowe, różnego rodzaju rejestry towarów, książeczki lub świadectwa służby, kwity i rewery, prośby i podania do pracodawcy (magnata), raporty, rachunki i umowy dotyczące robót, roty przysięgi służbowej czy kontrakty rzemieślników (często w oryginałach). Oryginał kontraktu z pieczęcią i podpisem zatrudniającego powinien trafić do rąk rzemieślnika, jednak nie zawsze tej zasady przestrzegano. Często kontrakty z niewyjaśnionych powodów nie były odbierane z kancelarii, gdzie czasowo pozostawały, by później trafić do archiwów magnackich. W registraturze powinna pozostawać jedynie kopia kontraktu, czyli tzw. rewersał podpisany przez rzemieślnika. Mając na uwadze rzadkość występowania tego rodzaju dokumentów i ich walory poznawcze, zdecydowaliśmy się przedstawić kilka z nich. Zważywszy, że ogólny wzór tych kontraktów na przestrzeni lat prawie się nie zmieniał (poza wysokością uposażenia i regulacjami szczegółowymi), owe wzorce są reprezentatywne dla całego XVIII w.² Z naszych obserwacji wynika, że podobny wzór kontraktów obowiązywał latami i był jednakowy dla kilku specjalności³.

Prezentowane dokumenty są ważnymi źródłami do społecznej oraz kulturowej historii kuchni i żywienia. Dziedzina ta dotąd była traktowana w Polsce po macoszemu, a większość opracowań dotyczących dziejów jedzenia utrzymanych było w tonie opowieści o życiu codziennym. Z kolei nieliczne opracowania nawiązujące do realizacji projektów przedstawianych na łamach „Annales” w latach 60. i 70. XX w. pomijały właściwie potrawy i traktowały raczej o produktach, z których one powstawały oraz o wynagrodzeniu za wykonywaną pracę. Dosyć

Ogiński Stanisław Jerzy *h. własnego (1710–1748)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 637)

² Zob. niżej, przyp. 3 i kontrakty: z 1763 r. kucharza Jana Dobrzańskiego, AGAD, AR, dz. XXI, sygn. D55 (rewersał kontraktu); z 1769 r. kucharza Jakuba Winklera, tamże, sygn. W107, s. 1 (oryginał kontraktu); oraz z 1785 r. kucharza Antoniego Moczulskiego, tamże, sygn. M162, s. 1 (oryginał kontraktu).

³ Por. kontrakt kucharza i pasztetnika (zob. niżej, dokumenty nr 4 i 8).

konsekwentnie ignorowano przy tym dynamiczny rozwój współczesnych badań nad dziejami żywienia, który na Zachodzie doprowadził do ukształtowania się odrębnej subdyscypliny historycznej⁴. Zasadniczo nie interesowano się ludźmi zawodowo związanymi z jedzeniem i kuchnią. O ile w myśl logiki zakorzenionej w ujęciach gospodarczych sprzed kilkudziesięciu lat, na uwagę historyka zasługiwały profesje związane z wytwarzaniem i handlem produktami żywnościowymi, to zawody kuchmistrza (szefa kuchni), kucharza, cukiernika, pasztetnika czy konfiturnika wydawały się odarte z powagi przynależnej rolnikom, rzeźnikom, piekarzom czy handlarzom. Taka sytuacja wynika nie tylko z pomijania współczesnego kontekstu historiograficznego, ale także z braku zainteresowania dostępną bazą źródłową. Choć od wielu lat często i chętnie wspominało np. postać autora pierwszej polskiej książki kucharskiej — Stanisława Czernieckiego, to żaden z autorów tych wzmianek nie pokusił się o przeprowadzenie choćby pobieżnej kwerendy źródłowej⁵. Tymczasem śledzenie osobistych losów, sposobu organizacji pracy, a wreszcie analiza samych wytworów działania dawnych mistrzów garnka i patelni może nam dostarczyć bezcennych danych dotyczących nie tylko żywienia, organizacji dworu, czy sztuki kulinarnej, ale też wiedzy na temat dawnej wrażliwości, estetyki, postaw wobec innowacji, mody i tradycji narodowej, stanowej i regionalnej tożsamości, zdrowia oraz wypełnienia nakazów religijnych (posty). We współczesnej humanistyce postaci kuchmistrzów i kucharzy, cukierników i podczaszych skupiają często więcej uwagi niż po wielokroć już opowiedziane losy ich mocodawców⁶.

Uznając, że śledzenie wędrówek, losów i warunków pracy dawnych kucharzy jest jedną z ważniejszych, a na pewno jedną z najbardziej w Polsce zaniedbanych dróg do poznania historii żywienia, chcemy pokazać, iż istnieją możliwości źródłowe, by tę przeszkodę pokonać i by historia gastronomii w Polsce przybrała wreszcie postać pogłębionych studiów źródłowych osadzonych w kontekście współczesnej historiografii przedmiotu.

Poniżej przedstawiamy 8 przykładowo wybranych kontraktów z Archiwum Radziwiłłów, zawartych z kucharzem francuskim Michałem Barbattem.

⁴ Np. *Histoire de l'alimentation*, red. J.-L. Flandrin, M. Montanari, Paris 1996; G. Wiegelmann, A. Wierlacher, (Hg.), *Essen und kulturelle Identität. Europäische Perspektiven*, Berlin 1997; J.-L. Flandrin, *Tables d'hier, tables d'ailleurs. Histoire et ethnologie du repas*, red. J.-L. Flandrin, J. Cobbi, Paris 1999; J. L. Flandrin, *L'ordre des mets*, Paris 2002; M. Montanari, *Food is culture*, New York 2006; *The Cambridge World History of Food*, ed. K. K. Kiple, K. C. Ornelas, vol. 1–2, Cambridge 2000.

⁵ J. Dumanowski, „Compendium ferculorum” Stanisława Czernieckiego [w:] Stanisław Czerniecki, *Compendium ferculorum, czyli zebranie potraw*, wyd. i oprac. J. Dumanowski, M. Spychaj, przedmowa S. Lubomirskiego, „Monumenta Poloniae Culinaria”, t. 1, Warszawa 2009, s. 13–73; tamże, zob. o badaniach nad historią żywienia.

⁶ J.-L. Flandrin, *Chronique de Platine. Pour une gastronomie historique*, Paris 1992; T. Scully, *The Art of Cookery in the Middle Ages*, Woodbridge 1995; D. Michel, *Vatel et la naissance de la gastronomie*, Paris 2000; M. Symons, *A history of cooks and cooking*, Urbana 2004; La Varenne, *Le cuisinier françois*, preface par Mary et Philip Hyman, Paris 2001, s. 64–65; *La Varenne's Cookery. The French Cook, The French Pastry Chef, The French Confectioner*. A modern translation and commentary by T. Scully, Totnes 2006.

kuchmistrem Antonim Głowackim, kucharzem niemieckim Janem Kederem, kucharzem włoskim Antonim Garofozo, kuchmistrem i zarazem piekarzem niemieckim Johannem Karlem Löhnerem, cukiernikiem saskim Janem Pawłem Ebhardttem, cukiernikiem niemieckim Fryderykiem Dollingerem oraz pasztetnikiem Jakubem Szymańskim (dokumanety ułożono według subiektywnej wielkości jurgieltu płaconego na dworze radziwiłowskim), a ponadto jeden kontrakt zawarty z podczaszym Tadeuszem Rydzewskim, znajdujący się w Archiwum Ogińskich w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie. Przy przygotowaniu tekstów do druku kierowaliśmy się zasadami zawartymi w *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, opracowanej pod redakcją Kazimierza Lepszego (Wrocław 1953).

Dokumenty

1.

Kontrakt Michała Kazimierza Radziwiłła⁷ z kucharzem francuskim Michałem (Michelem) Barbattem⁸ z 8 XII 1753 r.

Kop.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. B38, s. 2–3.

— — ^a Wiadomo czynimy wszystkim i każdemu z osobna, iż na naszą służbę przyjęliśmy i niniejszym tymże kontraktem przyjmujemy na kucharza naszego Michela Barbat, Francuza rodem z Grenoble w Delfinacie⁹, który zobowiązuje się służyć nam wiernie, uczciwie i skromnie, wypełniając sumiennie i po chrześcijańsku obowiązki związane ze swą służbą. Wynagradzając go należycie przyznajemy mu roczną pensję 60 złotych dukatów¹⁰ wypłacanych regularnie z naszego skarbu książęcego. Na utwierdzenie czego podpisaliśmy tenże kontrakt ręką naszą własną, rozkazując przyłożyć na nim pieczęć zwyczajną z herbem naszym. Dan w naszym zamku w Żółkwi¹¹, ósmego dnia miesiąca grudnia roku 1753.

Michel Barbatt^b.

⁷ Michał Kazimierz Radziwiłł zw. „Rybeńko” (1702–1762), od 1742 r. woj. wileński i hetman w. lit.

⁸ Kucharz u Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” w latach 1753–1754, AGAD, AR, dz. XXI, sygn. B38, s. 1–2.

^a Tytułatura pominięta.

⁹ Delfinat — kraina historyczna w południowo-wschodniej Francji, położona pomiędzy Rodanem a głównym grzbieciem wododziałowym Alp, w dorzeczu rzek Isère z dopływami Drac i Romanche, Drôme oraz górnej Durance, ze stolicą w Grenoble.

¹⁰ Dukat — złota moneta będąca w obiegu, o wadze 3,43 g.

¹¹ Żółkiew, miasto i zamek w pow. żółkiewskim, w woj. ruskim. W latach 1740–1787 w rękach Radziwiłłów, wcześniej Sobieskich, Daniłowiczów i Żółkiewskich.

^b *Rewersal kontraktu (podpis Michała Barbattego), jęz. francuski, karta papieru o wymiarach: 205x350 mm, na odwrocie adnotacje dorsalne (regestr dokumentu).*

2.

**Kontrakt Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej¹²
z kuchmistrem Antonim Głowackim¹³ z 24 XII 1737 r.¹⁴**

Or.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. G41, s. 1–2.

Pod datą niżej wyrażoną przyjąwszy do usług swoich za kuchmistrza JM Pana Antoniego Głowackiego, rozkazałam onemu pensyi rocznej akkordować¹⁵ złotych tysiąc, które mu ze skarbu mego *kwartaliter*¹⁶ płacone być mają, przy tym na koni troje obrok i siano, i pacholikowi obiad wspólny z drugimi. Oddaje się za tym temuż J[ego]m[ości]ci wszystko dyspozycja kuchni, także naczynie wszystkie i kucharze w dozór jego, który powinien będzie pilnie na wszystko mieć oko ochędóstwa. W kuchni zawsze przestrzegając, i kradzieży nie pozwalając. *Dat[um]* w zamku bialskim¹⁷ d[ie] 24 Decembr[is] 1737 A[nno]^c.

3.

**Kontrakt Michała Kazimierza Radziwiłła¹⁸ z kucharzem niemieckim
Janem Kederem¹⁹ z 1 X 1749 r.**

Kop.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. K57, s. 1–2.

Czynię wiadomym tym moim kontraktem komu by o tym wiedzieć należało, iż Johan Kieder [sic!] kucharz podjął mi się wiernie i pocziwie służyć, któremu *in recompensam*²⁰ takowej pracy postąpiłem na rok płaty czerwonych złotych²¹ pięćdziesiąt N° 50, które onemu ze skarbu naszego kwartałami niezawodnie dochodzić

---

¹² Anna Katarzyna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746), kanclerzyna litewska, córka Hieronima Sanguszki (1651–1684/85), starosty suraskiego i Konstancji z Sapiehów, wojewodzianki wileńskiej, od 1692 r. żona Karola Stanisława Radziwiłła (1669–1719), od 1690 r. podkanclerzego, od 1699 r. kanclerzego w. lit.

¹³ Kuchmistrz u Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej w latach 1737–1746, a następnie u jej syna Hieronima Floriana Radziwiłła do 1760 r., AGAD, AR, dz. XXI, sygn. G41, s. 1–5.

¹⁴ Komentarz do kontraktu, zob., AGAD, AR, dz. XXI, sygn. G41, s. 3–5.

¹⁵ umówić

¹⁶ kwartalnie

¹⁷ Biała Radziwiłłowska, obecnie Biała Podlaska, miasto i pałac w pow. i woj. brzeskim litewskim. Siedziba wdów: Katarzyny z Sobieskich, 1.v. Zasławskiej, 2.v. Radziwiłłowej (1634–1694) i Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej (1676–1746) lub młodszych synów: Hieronima Floriana Radziwiłła (1715–1760), chorążego litewskiego i Hieronima Wincentego Radziwiłła (1759–1786), podkomorzego litewskiego.

^c *Oryginał (podpis Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej i nieczytelna pieczęć odbita w czarnym laku), jęz. polski, karta papieru o wymiarach: 205x340 mm (podklejona dla wzmocnienia).*

¹⁸ Zob. przyp. 7.

¹⁹ Podpisał się na kontrakcie Johan Keder. W aktach występuje jako: Johan Keider. Kuchmistrz („mandkoch”) u Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” w latach 1749–1751, AGAD, AR, dz. XXI, sygn. K57, s. 1–3.

²⁰ za rekompensatę

²¹ Czerwony złoty — w Polsce potoczna nazwa dukata; zob. przyp. 10.

będą, rachując na kwartał po czerwonych złotych dwanaście i pół N° 12 i 1/2. Na konie dwa siano i obrok ze skarbu mego ma być onemu dawany, a pomieniony Johan Keder nie ma mieć swego chłopca, tylko onemu skarbowy dany będzie chłopiec, którego ma należycie wyuczyć gotować potraw, które tylko sam robić będzie. *Interea*²² ma się trzeźwo zachowywać i powinności swojej zadość czynić. Na co dla lepszej wagi ten kontrakt własną ręką podpisuję. *Dat[um]* w zamku moim ołyckim²³ *d[ie]* 1 *Octobris* 1749 r.^d

4.

Kontrakt Michała Kazimierza Radziwiłła²⁴ z kucharzem włoskim Antonim Garofozo²⁵ z 1 III 1752 r.

Kop.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. G14, s. 3–4.

— —^e Oznajmuję niniejszym kontraktem moim, iż podjął mi się służyć za kucharza Antoni Garofozo trzeźwo zachowując się, wiernie, poczciwie i pod wszelkie posłuszeństwem J[egomości]Pana kuchmistrza mego zostając, któremu za prace postąpiłem na rok pensyi czerwonych złotych²⁶ pięćdziesiąt sześć N° 56, które ze skarbu mego jako punktualnie onego dochodzić będą. Tak na to ten kontrakt dając dla lepszej wagi i pewności przy pieczęci mojej ręką własną podpisuję. *Dat[um]* w Żółkwi²⁷ *die prima* (1) *Martii* 1752 *Anno*.

Antonio Garofozo^f.

²² w czasie (obowiązującego kontraktu)

²³ Ołyka, miasto i zamek, w pow. dubieńskim i woj. wołyńskim. Jedna z głównych rezydencji radziwiłłowskich.

^d *Rewersał kontraktu (datacja i podpis Johana Kedera), jęz. polski i niemiecki, karta papieru o wymiarach: 210x340 mm, na odwrocie adnotacje dorsalne (registr dokumentu).*

²⁴ Zob. przyp. 7.

²⁵ Kucharz u Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” w latach 1752–1757, AGAD, AR, dz. XXI, sygn. G14, s. 1–10. Kolejny kontrakt tegoż z 17 III 1753 r. (rewersał kontraktu) opiewał na 60 czerwonych złotych na rok, tamże, s. 1–2; a z 15 X 1756 r. (oryginał kontraktu) na 80 czerwonych złotych na rok. Tamże, s. 5–6.

^e *Tytułatura pominięta.*

²⁶ Zob. przyp. 21.

²⁷ Zob. przyp. 11.

^f *Rewersał kontraktu (podpis Antoniego Garofozo), jęz. polski, karta papieru o wymiarach: 205x350 mm, na odwrocie adnotacje dorsalne (registr dokumentu).*

5.

Kontrakt Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej²⁸ z kuchmistrem i zarazem piekarzem niemieckim Johannem Löhnerem²⁹ z 24 VI 1740 r.*

Or.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. L92, s. 1–2.

— — ^g Dokumentujemy i poświadczamy, że zatrudniamy Johanna Karla Löhnera jako naszego kuchmistrza i piekarza, na trzy kolejne lata, poczynawszy od daty niniejszego kontraktu. On sam przysięga pełnić swą służbę wiernie, rzetelnie, starannie i w sposób prawy, jako uczciwy, Boga i honor miłujący kucharz. Zobowiązuje się on także uczciwie, wiernie i rzetelnie zachowywać się na co dzień, a także nie narażać na dyshonor naszej książęcej reputacji ani nie naruszać naszych interesów ani przy zawieraniu kontraktów, ani przy codziennej pracy, tylko postępować według swej najlepszej wiedzy, smaku i umiejętności. W zamian gwarantujemy mu bezpłatne zamieszkanie i opał, jedną szatę rocznie, oraz rocznej pensji równoważność 150 talarów Rzeszy³⁰, lub 52 dukaty w złocie³¹ z naszego skarbu, co będzie wypłacane w kwartalnych ratach. Na dowód powyższego niniejszy wygotowany dokument własnoręcznie podpisaliśmy i naszą wielką pieczęć wielkksiążęcą przyłożyliśmy. Dan w naszej rezydencji, na zamku w Białej [Bialla]³² 24 dnia miesiąca czerwca w roku 1740 po narodzeniu Chrystusa^h.

6.

Kontrakt Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej³³ z cukiernikiem saskim Janem Pawłem Ebhardtem³⁴ z 14 V 1746 r.

Kop.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. E1, s. 1–2.

— — ⁱ Postanowiwszy zachować w naszej służbie konfiturnika Jana Pawła Ebhar[d]ta rodem z Eisenach w Saksonii³⁵, daliśmy mu nowy kontrakt, na mocy którego zobowiązuje się on służyć nam wiernie całą biegłością swej sztuki przez

---

²⁸ Zob. przyp. 12.

²⁹ Kuchmistrz i piekarza u Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej w latach 1738–1743, AGAD, AR, dz. XXI, sygn. L92, s. 1–6.

* Wydawcy dziękują mgr Alicji Nowak z AGAD za przetłumaczenie tekstu.

^g *Tytułatura pominięta.*

³⁰ Chodzi tutaj o wspólną walutę Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego.

³¹ Zob. przyp. 10.

³² Zob. przyp. 17.

^h *Oryginał (podpis Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej i pieczęć wyciśnięta przez papier), jęz. niemiecki, bifolium papierowe o wymiarach: 360x220 mm, na odwrótcie adnotacje dorsalne (registr dokumentu).*

³³ Zob. przyp. 12.

³⁴ Cukiernik saski u Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej w latach 1746–1749, AGAD, AR, dz. XXI, sygn. E1, s. 1–2.

ⁱ *Tytułatura pominięta.*

³⁵ Eisenach, miasto w centralnej części Niemiec (Turyngia).

Wir Anna von **GOTTES** Gnaden, des Heil. Röm:
 Reichs Fürstin von Radziwill, gebörne Fürstin von Lubarten Sangusko, Her:
 zogin in Olyka, Nieswiesz, Birze, Dubinki, Stuczka, Kopyl und Kletzka; Sdrätin in Mirr, Lydowietz,
 Kroze und Biälla; verwittwete Groß Cantzlerin des Groß Herzogthums Lithauen, zu Przemysl, Schlochau,
 Krzyweu, Kaminiac see Starostine
 Abkünden und bekennen hie mit, daß Wir den **Johann Carl Löhner**, zu Unserm Koch und Braten
 Meister, auch Drey nach einander, solgender Jahre von dato dieses Contracti, auß uns und augewinn, dreyfallt auß
 unsrer für Dienste von, redlich, sorgkältig und rechtchaffen, als einem geschickten GOTT und Ew. liebenden Koch und Braten
 Meister, nach unsrer Willen und gebühret zu verwaltten, so sich auch Einwillig, von und redlich allenthalben zu zeigen, und das was Uns
 und Unserm GOTT, Jungfrauen Haus, prejudiciable und nachtheilig seyn mocht, abzumunden, dargegen Unsre GOTT, Reputation
 und Interesse bey Tractamenten oder Tagelohnen, nach seinem besten Wissen und Gewissen in Wascht zu weichen, dargegen sollt
 Ihn nicht können Weisung und Geh, wie auch 24 Jahre für ein Kind, zu jährlicher Pension hundert und fünfzig
 Reichs Golder courent, oder zwey und fünfzig Species Ducaten zu Gold, auß Unserm Hof, in dem gewöhnlichen
 Quartal, gehalten außgezahlt werden. Zu Weichen und zu haben Wir dem geschickten Dreyen zodd eigenhändig unterschriben
 und mit Unserm gewöhnlichen gewöhnlichen Insigniel besigeltet haben. Sigelen auß Unserm Residenten bey Biälla den vier
 und zwanzigsten Monats, Tag Junij im Jahr uns Christi Geburt, Ein tausend sieben Hundert und vierzig.

Katarzyna Radziwillowa
Löhner

Kontrakt Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej z kuchmistrem i zarazem piekarzem niemieckim Johannem Karlem Löhnerem z 24 VI 1740 r. (AGAD, AR, dz. XXI, sygn. L 92, s. 1, fot. K. Zgliński)

okres lat trzech, począwszy od minionego pierwszego kwietnia tegoż roku 1746, tak w charakterze konfiturnika, jak i fabrykanta marmuru komponowanego³⁶, jak również i w rysunku, gdy tylko będziemy tego potrzebować, w ten sposób, że wykona on wszystkie tego rodzaju prace, które mu nakażemy i które zostaną mu nakazane w naszym imieniu bez żadnego fałszu, wymówki i sprzeciwu. Materiały i narzędzia konieczne dla naszych robót zostaną mu dostarczone ze skarbu naszego, a za pomoc mieć będzie chłopców terminatorów dla fabryki marmuru, którą ma wedle swych możliwości utwierdzić i udoskonalić. Za wszystkie wspomniane prace naznaczyliśmy mu sześć złotych dukatów³⁷ na miesiąc, które zostaną mu punktualnie wypłacone ze skarbu naszego, bez żadnych pretensji z jego strony do jakichkolwiek innych rzeczy, wyjąwszy wolne mieszkanie, które rozkazujemy mu wydać. Na utwierdzenie czego, nie mogąc z powodu naszej niemocy podpisać niniejszego kontraktu, nakazaliśmy przyłożyć naszą pieczęć prywatną Najświętszej Panny. Dan w naszym zamku w Białej³⁸, dnia 14 maja 1746 roku.

Jest mu także dana ordynaria chleba i piwa.

L.S.³⁹ Potwierdzone przez Annę księżnę Radziwiłłową.

Powyższy kontrakt, którego mam kopię z pieczęcią Najświętszej Marii Panny Jaśnie Oświeconej księżny Radziwiłłowej, zobowiązuję się przestrzegać podług woli tejsze Jaśnie Oświeconej Pani we wszystkich warunkach, punktach i klauzulach, na utwierdzenie czego podpisuję się, w Białej dnia 14 maja 1746 roku.

Jean Paul Ebhardt confiturier¹.

7.

Kontrakt Hieronima Wincentego Radziwiłła⁴⁰ z cukiernikiem niemieckim Fryderykiem Dollingerem⁴¹ z 1 V 1785 r.

Or.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. D59, s. 3–4.

Z woli J[aśnie]O[świeconego] Ks[ię]cia J[ego]M[o]ści Hieronima Radziwiłła, podkomorzego W[ielkiego]K[sięstwa]L[itewskiego] daje ten mój kontrakt Fryderykowi Dollingerowi, którego przyjmując w służbę tegoż J[aśnie]O[świeconego] Ks[ię]cia

---

³⁶ Imitacja marmuru, technika tzw. marmoryzacji polegająca na nakładaniu na powierzchnie gipsowe specjalnego werniksu.

³⁷ Zob. przyp. 10.

³⁸ Zob. przyp. 17.

³⁹ L.S. = *locus sigilli* — formuła stawiana zazwyczaj w skrócie na odpisie dla stwierdzenia, że oryginał był opatrzony pieczęcią.

¹ Kopia, jęz. francuski, bifolium o wymiarach: 198x330 mm, na odwrocie adnotacje dorsalne (*regist* dokumentu).

⁴⁰ Hieronim Wincenty Radziwiłł (1759–1786), od 1779 r. podkomorzy litewski.

⁴¹ Cukiernik u Hieronima Wincentego Radziwiłła, następnie u jego brata Karola Stanisława Radziwiłła zw. „Panie Kochanku” (1734–1790), woj. wileńskiego (w latach 1762–1764 i 1768–1790), a później u Dominika Hieronima Radziwiłła (1786–1813), płk. wojsk Księstwa Warszawskiego i gwardii Napoleona I w latach 1785–1809, AGAD, AR, dz. XXI, sygn. D59, s. 1–54.

J[ego]M[os]ć za cukiernika, taki z nim uczyniłem akord⁴², iż pomieniony Fryderych Dollinger cukiernik w rekompensę usług swoich, w których jak długo zostawałby, pensji co miesiąc ze skarbu pańskiego brać będzie po czerwonych złotych⁴³ cztery in N° 4. Na suknie na rok czerwonych złotych dwanaście oraz stół przyzwoity, stancję i świece. Piwa garniec jeden na dzień, wina francuskiego butelkę na tydzień. Postanawia się obligowany za tym teraz Fryderych Dollinger cukiernik obowiązkami funkcji swoich zadość czyniąc uczynić pilnie i uczciwie sprawować, zaleca się. A takowy kontrakt na dowód większej wagi przy przyciśnieniu pieczęci ręką własną stwierdzam i podpisując się. *Dat[um]* w pałacu nieświeskim⁴⁴ d[ie] 1 maja 1785 roku^k.

8.

Kontrakt Michała Kazimierza Radziwiłła⁴⁵ z pasztetnikiem Jakubem Szymańskim⁴⁶ z 18 II 1752 r.

Kop.: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział XXI, sygn. S308, s. 1–2.

— —¹ Czynie wiadomo wszem wobec i każdemu o tym wiedzieć potrzebującemu tym moim kontraktem danym na to Jakubowi Szymańskiemu, iż podjął mi się służyć za pasztetnika wiernie, pocziwie, trzeźwo się zachowując, któremu postąpiłem ze skarbu mego na ćwierć roku płacić po tynfów⁴⁷ sto, co czyni na rok tynfów czterysta, które ze skarbu mego dochodzić będą. Co jak mi przyrzekł wzwyż pomieniony Jakub Szymański pasztetnik dotrzymać. Tak na większy dowód przy pieczęci mojej ręką własną podpisuję się. *Dat[um]* w zamku żółkiewskim⁴⁸ d[ie] 18 *February* 1752 *Anno*.

Jakub Szymański *m[anu] p[ropria]*^{49m}.

⁴² umowę

⁴³ Zob. przyp. 21.

⁴⁴ Nieśwież, miasto i zamek w pow. i woj. nowogrodzkim. Główna rezydencja Radziwiłłów.

^k *Oryginał (podpis urzędnika radziwiłłowskiego Józefa Kamieńskiego i nieczytelna pieczęć odcisnięta w czerwonym laku), jęz. polski, bifolium papierowe o wymiarach: 200x350 mm, na odwrocie adnotacje dorsalne (regestr dokumentu).*

⁴⁵ Zob. przyp. 7.

⁴⁶ Pasztetnik u Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” w 1752 r., AGAD, AR, dz. XXI, sygn. S308, s. 1–2.

¹ *Tytułatura pominięta.*

⁴⁷ Tynf — potoczna nazwa polskiej srebrnej złotówki.

⁴⁸ Zob. przyp. 11.

⁴⁹ własnoręcznie

^m *Rewersal kontraktu (podpis Jakuba Szymańskiego), jęz. polski, karta papieru o wymiarach: 200x330 mm, na odwrocie adnotacje dorsalne (regestr dokumentu).*

9.

Kontrakt Mateusza z Kozielska⁵⁰ Ogińskiego⁵¹ z Tadeuszem Rydzewskim⁵² na funkcję podczaszego z 25 VIII 1785 r.

Or.: Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas), fond 1177 (Ogińscy), op. 1, sygn. 158, k. 1–1v.

— — ⁿ Po ugodzeniu J[ego]M[ości] P[an]a Tadeusza Rydzewskiego na funkcję podczaszańską, obowiązałem onego, iżby tę sprawując apteczkę i sklep w zupełnym miał dozorze. W apteczce o robienie wódek dobrych w różnych gatunkach i o nieprzerwane onych dostarczanie, o szkła czystości oraz cało ma się starać. W sklepie zaś wedle dawnego zwyczaju, o czystość, piaskiem wysypanie, antałów⁵³ otarcie, szkła wymycie i zupełne opatrzenie. Toż czasu stołu, gdy sam siedzieć będę, kieliszki swą ręką nalewać powinien będzie. Słowem wszystko to cokolwiek należeć może do funkcji podczaszeńskiej w najtroskliwszym i najprzyzwoitszym starunku mieć przyjmie na się powinność. Iż dla odbycia prac cięższych i stanowi jego przeciwnych, dwaj ludzie ze skarbu pod dozór i zadysponowanie jego dodane będą którzy, żeby trzeźwe i czule odbywali swą posługę, pilna w tym bacność być powinna. Bez zadysponowania zwierzchności, osobliwie mojej, żadnych expensów⁵⁴ czynić nie ma, owszem dostrzegać, żeby przez posługujących lub innych, szkody się nie działy. Przychodów wszystkich i rozchodów, tak sklepu, jako też aptecz[ki] mieć porządne rejestra, i każdego m[iesi]ąca onych i dalszych czynności dwoisty raport dawać będzie, jeden do mnie, a drugi do marszałka. Jeśliby się nad tę powinność do odbycia co zadysponowało ode mnie byleby stanowi nieoporne jego uchylać się od tego nie ma. W nagrodę, wiernych, czułych, oraz trzeźwych prac jego kapitulacyi⁵⁵ rocznej postępuję ze skarbu mojego rubli trzydzieści oraz konserwę⁵⁶ dwóch koni i człeka z przyzwoitą wygodą dozwalam. Stół dla samego marszałkowski, a dla człeka w kuchni naznaczam. I na tom dał ten mój kapitulacionis instrument z podpisem własnej ręki i wyciśnieniem domowej pieczęci. Dan roku tysiąc siedmset ośmdziesiąt piątego m[ie]s[ia]ca *Augusta* dwudziestego piątego dnia w Racewie^{57o}.

⁵⁰ Kozielsk, miasto w Rosji nad Żydzrą (dopływ Oki) i księstwo, które wchodziło w skład Wielkiego Księstwa Moskiewskiego. W latach 1446–1494 część Wielkiego Księstwa Litewskiego.

⁵¹ Mateusz z Kozielska Ogiński h. własnego (ok. 1738–1786), starosta merecki, płk wojsk petyhorskich Wielkiego Księstwa Litewskiego.

⁵² Osoba niezidentyfikowana. Prawdopodobnie z rodziny Rydzewskich h. Suchekomnaty.

ⁿ *Tytułatura pominięta.*

⁵³ bezułek

⁵⁴ wydatków

⁵⁵ umowy

⁵⁶ utrzymanie

⁵⁷ Racewo, folwark w pow. orszańskim w woj. witebskim.

^o *Oryginal (podpis Mateusza Ogińskiego i nieczytelna pieczęć wyciśnięta w czerwonym wosku); jęz. polski, karta papieru o wymiarach: 385x240 mm (ślady po zagrzybieniu dokumentu).*

Jarosław Dumanowski, Rafał Jankowski, “According to his greatest knowledge, taste and skill.” 18th–Century Contracts of Chefs from the Grand Duchy of Lithuania

Summary

According to the authors migration, fate and conditions of work of old masters of pot and pan are one of the most important, and certainly one of the most neglected way in Poland to get to know the history of food. That is why, they want to show that there are sources to overcome this obstacle and to give the history of gastronomy in Poland finally the form of in–depth study of sources embedded in the context of the contemporary historiography of the subject. The paper present eight contracts: with the French chef Michel Barbatt, chefs Antoni Głowacki, Johan Keder German chef, Italian chef Antonio Garofozo, German chefs and a baker at the same time Johann Karl Löhner, Saxon pastry–cook Jean Poul Ebhardt, German pastry–cook Friedrich Dollinger and master of pate Jan Szymanski. These contracts are part of so–called *Radziwills’ Warsaw Archives*, preserved at the Central Archives of Historical Records in Warsaw and one contract with Tadeusz Rydzewski, Deputy Cup–bearer [podczaszy], which is part of *Ogiński’s Archives* stored at the Historical Archives in Vilnius, Lithuania.